

Theodori, archiepiscopi Cantuariensis, collato cum aliis Poenitentialibus per eam aetatem vulgatis. Nos, ut claritati inserviamus in hac difficili quaestione 1. afferemus canones, qui in illo Poenitentiali inveniuntur, quique dissolubilitatem coniugii prae se ferunt aut propter adulterium, aut propter absentiam alterutrius coniugis, aut alias causas, idque pro materiae affinitate, una cum canonibus aliorum librorum poenitentialium illius aetatis; 2. attingemus quaestionem criticam eiusmodi poenitentialium; 3. veram Theodori sententiam investigabimus; 4. originem demum inquiremus sententiae, quae irrepsit circa coniugiorum dissolutionem.

I. Itaque hi efferuntur canones seu potius capitula selecta ex ita dicto Poenitentiali Theodori: cap. XXXI. « Cui uxorem » hostis abstulerit, et non potest repetere eam, licet ei aliam accipere: melius est quam fornicari. Nam si postea redeat uxor, non debet recipere eam, si aliam habeat. Ipsa accipiet alterum virum, si unum ante habuit (254). »

Cap. CXL. « Mulier si in captivitate per vim ducta est, post annum aliam accipere potest (255). »

Ibid. Cap. CXL. « Laicus a quo recessit mulier, cum consensu episcopi, post duos annos aliam accipiat (256). »

(254) In ed. Dacheriana *Spicileg.* Paris. 1725. tom. I. pag. 487. *Capitula Theodori Archiep. Cantuar.* Huic capitulo consentiunt, seu potius hoc ipsum repetunt paucis mutatis verbis Theod. Poenit. II. 12. §. 23. et 24. Nam in Theodori *Poenitent.* II. 12 §. 23. sic legitur « Sic cuius uxorem hostis abstulerit et ipse eam iterum adipisci non potest, licet aliam tollere, melius est sic facere quam fornicari. » §. 24 « Si iterum post haec uxor illa venerit ad eum, non debet recipi ab eo, si aliam habeat, sed illa tollat alium virum sibi, si unum antea habuit. Eadem sententia stat de servis transmarinis. » Sic etiam in canon. Gregorii c. 72. Ita etiam in *Poenitent. Merseburg.* c. 94. nec non in *Iudicio Clementis* c. 19.

(255) In *Theod. Poenitent.* §. 20. « Si in captivitate per vim ductam redire non potest, post annum alteram accipiat. » §. 21. « Item si in captivitate ducta fuerit, vir eius V. annos expectet, similiter autem et mulier, si viro talia contigerint. » §. 22. « Si igitur vir alteram duxit uxorem; priorem de captivitate reversam accipiat, posteriorem dimittat; similiter autem et illa, sicut superius diximus, si viro talia contigerint, faciat. »

(256) *Theod. Poenit.* c. 19. « Si mulier discesserit a viro suo dispiciens eum,

Cap. CXLIII. « Cuius uxor fornicata, licet eam dimittere, et aliam accipere (257). »

Ibid. Cap. CXLIII. « Mulieri non licet fornicantem alium accipere » ubi aperte desunt verba: *dimittere et*; ita ut sensus integer sit: « Mulieri vero non licet fornicantem dimittere et alium accipere (258). »

Cap. XCIII. « Maritus si seipsum servum fecerit in furto, aut in fornicatione, mulier habet potestatem accipere virum (259). »

Atque haec sunt capitula Theodoro adscripta, cum quibus, saltem quoad substantiam, conveniunt, quae in Theodori Poenitentiali habentur, quaeque potissime ad rem nostram faciunt. Siquidem alia praetermissi, quae minus huic quaestioni congruunt. Item conveniunt cum aliis poenitentialibus sive Gregorii, sive Merseburgi, ut ex eorum collatione unicuique patebit.

II. Nunc iam praestat critice inquirere, quid de eiusmodi Poenitentialibus sentiendum sit. Iam vero, licet universim a pluribus saeculis tributum fuerit Poenitentiale Theodoro, ac sub

» nolens revertere et reconciliari viro, post V. annos cum consensu episcopi » aliam accipere licebit uxorem. » *Can. Gregor.* c. 70. « Si mulier... cum illo » viro suo etc. »

(257) Cf. c. 104. « Si polluta fuerit mulier; vir eius habet potestatem, utrum » vult nubere cum ea an dimittere. » *Theod. Poenitent.* II. 2. §. 5. « Si cuius uxor » fornicarit, licet dimittere eam et aliam accipere, hoc est, si vir dimiserit uxorem suam propter fornicationem, si prima fuerit, licitum est, ut aliam accipiat uxorem, illa vero si voluerit poenitere peccata sua, post V. annos alium virum accipiat. » *Can. Gregorii* c. 66. « Si cuius uxor fornicata fuerit: licet » dimittere eam et aliam non accipere. » (ubi advertendum est particulam *non*, deesse in cod. Paris. 2135. n. IX.) c. 82. « Si vir dimiserit uxorem propter » fornicationem, si prima fuerit, licitum est, ut aliam accipiat uxorem; illa vero » si voluerit poenitere peccata sua, post quique annos alium virum accipiat. »

(258) *Theod. Poenitent.* II. 12. §. 6. « Mulieri non licet virum dimittere, licet » sit fornicator, nisi forte pro monasterio. Basilius hoc iudicavit (Basil. ad » Amph. c. 9. 21) » *Can. Gregor.* c. 67. « Mulieri non est licitum virum suum » dimittere, licet fornicetur, nisi forte per monasterium: Basilius iudicavit. »

(259) *Theod. Poenitent.* c. 8. « Maritus si seipsum in furto aut fornicatione » servum facit, aut quocumque peccato, mulier si prius non habuit coniugium » habet potestatem post annum alterum accipere virum; digamo autem non » licet. » *Can. Gregor.* c. 175. « Maritus si seipsum in furto aut fornicatione » servum fecerit, mulier habet potestatem alterum accipere virum. »

eius nomine passim allegetur, attamen certum videtur Theodorum nunquam eiusmodi opus exarasse. Nam nulli sive coevi sive suppreses scriptores Theodorum Poenitentiale effecisse memoriae tradiderunt; nec Beda ipse, qui in Historia ecclesiastica gentis Anglorum licet accurate, quae ad Theodorum spectant, scripserit, nullam eiusmodi Poenitentialis mentionem iniecit; quidquid dicatur in *Monito* praefixo collectioni Dacherianae (260). Hactenus tria opera Theodoro tributa novimus 1. Collectionem cuiusdam codicis Cantuariensis, cuius Spelmannus titulos capitulorum vulgaverat, cum ei datum non fuerit a custode bibliothecae Cantabrigiensis integrum hoc opus exscribere. Postea vero hic ipse codex typis datus est (261). Hic putabatur verum prae se ferre ac originale Poenitentiale Theodori; at Wasserschleben falsum id esse ostendit. 2. *Capitula Dacheriana*, quae pariter etiam scientificè spectata patet haud esse opus Theodori, aut eius Poenitentiale; 3. Poenitentiale a Petito vulgatum, verum et hoc tribui nequit Theodoro, ut idem patefecit ineluctabilibus argumentis.

In quodam Parisiensi codice, ac duobus Viennensibus reperitur est opus in duos libros dispertitum cui titulus: *Poenitentiale Theodori seu Canon Theodori de ratione poenitentiae et diversis quaestionibus*. Prior liber reipsa quoddam continet Poenitentiale, in quo quindecim capitibus assignantur poenitentiae pro delictis ecclesiasticorum et laicorum. Posterior continet quatuordecim capita iam a Petito vulgata. Eiusmodi collectio spectari potest veluti fons omnium illorum excerptorum, quae in collectionibus subsequentibus Theodoro tributa sunt.

(260) In hoc *monito* praefixo capitulis Theodori ed. Paris. 1725. tom. I. *Spi. rilegii Dacherii* pag. 486. legitur: « Idem (Theodorus) ut Beda monet lib. 4. » Hist. Angl. et lib. 5. cap. 8. librum poenitentialem composuerat. » At vero ego contuli Bedam in allegatis locis et nil tale reperi; quin imo ex lib. V. cap. 8. contrarium potius eruitur. Siquidem agens de synodo Herudford. a Theodoro celebrata scribit: « Theodorus protulit librum Canonum (ex Patribus collectum) » et ex eodem decem capitula etc. » Ergo eiusmodi liber canonum anterior fuit ipso Theodoro.

(261) An. 1840. sub tit. *Ancient Laws and Instituts of England*.

Ex praefatione patet hanc collectionem adornatam fuisse a quodam sacerdote, qui *Discipulus Umbrensi* nuncupatur, quique affirmat maximam huius operis partem confectam esse ex responsionibus, quas iuxta veridicam famam, Theodorus dederat presbytero Eoda (262). Quoad alteram vero partem, eam refert accepisse ex responsis Theodori, quae idem Eoda mutatus fuerat ex *libello Scottorum* a quodam sacerdote confecto.

Certum proinde videtur ex hactenus expositis Theodorum auctorem non fuisse *Poenitentialis*, quod ipsi adscribitur, ea sola de causa, quod exhibeat eius responsa data quaestionibus, quae illi propositae fuerant; multo vero minus esse auctorem illarum omnium collectionum plus minusve pleniorum, quae sub eiusdem nomine Theodori vulgatae sunt (263). Istaes omnes collectiones nullam unquam auctoritatem publicam nactae sunt, sed fuerunt collectiones privatae, nec unquam sancitae, quin etiam non semel contrariae canonibus publica auctoritate constitutis.

III. Quae cum ita sint, inquirendum tertio superest de vera

(262) En praefationis verba: « Horum igitur maximam partem fertur fame » veriloquo beatae memoriae Eoda presbyter cognomento Christianus a venerabili antistite Theodoro sciscitans accepisse. »

(263) Tales sunt: *Capitula Dacheriana* spectantia ad ita dictas *regularum digestiones*. Omnia capitula Dacheriana, si sex excipias, reperiuntur in *Poenitentiali Theodori*. Alia insuper collectio omnino a Dacheriana independens invenitur in codice Monacensi et Parisiensi, quaeque constat 149. cap. quae omnia reperiuntur in dicto *Poenitentiali*. In codicibus memoratis haec capitula inscribuntur: *Canones Gregorii papae urbis Romae*, atque in codicibus posterioribus: *Responsiones Gregorii M. quaestionibus Augustini*. Item *Poenitentiale*, quod exhibet codex Merseburgensis, nec non collectio, quae habetur in codice Cotton; quae vulgatae sunt a Wasserschleben tom. II. 1. c. 3. et II. 1. et 4. Hae collectiones perinde ac capitula Dacheriana et canones Gregorii anteriores sunt *Poenitentiali Theodori*; inordinatae sunt et confusae, quae confusio effecit, ut nova compilatio seu collectio systematica et plena conficeretur, quae sub nomine *Poenitentialis Theodori* generatim adoptata est. Ex his collectionibus inter se comparatis extracti sunt textus, quos in medium attuli. Cf. D. F. W. H. Wasserschleben prof. Iuris in universit. Hallens. in op. germ. *Ordines poenitentiales ecclesiae Occidentalis in introduct. historico-critica*. Hallae 1832. pag. 14 seqq.

Theodori sententia circa dissolubilitatem aut indissolubilitatem matrimonii in casu adulterii. Haud pauci in falsa hypothesis de veritate Poenitentialis Theodoriani autumarant, nil mirum esse, si ipse dissolutionem coniugii interveniente adulterio statuerit, utpote homo Graecus, quique in ecclesiam Anglo-saxonicam Graecorum disciplinam, in qua enutritus erat, detulerit. Ast perperam; nam nunquam ipse eiusmodi sententiam professus est, multo vero minus ipsam proposuit ecclesiae Anglicae; quinimo contrariam prorsus tenuit statuitque.

Sane nos in paragrapho praecedenti descripsimus capit. X. constitutum in concilio Herudfordiensi, quod primum fuit in Anglia sub Theodoro Cantuariensi coactum, cuique ipse praefuit. Iam vero in hac synodo expresse omnimoda indissolubilitas sancita est etiam in casu adulterii sub obtestatione professionis christianae. Idem Theodorus auctor fuit episcopis congregatis ut decem capitula extracta ex libro canonum probarent. « In » interrogavi, inquit Theodorus in concilio, unumquemque eorum (episcoporum) per ordinem, si consentirent, *ea, quae a » Patribus canonice sunt antiquitus decreta, custodire* (264). » Ergo Theodorus ad normam antiquorum canonum perfectam coniugii indissolubilitatem sancivit, ac proinde falsum est ipsum pro dissolutione stetisse in causa adulterii, prout in allatis paulo ante canonibus sub eius nomine vulgatis adstruitur.

Sed falsum praeterea est, Theodorum utpote Graecum intulisse in ecclesiam Anglo-saxonicam ecclesiae Graecae disciplinam seu potius corruptelam. Etenim praeterquam quod Theodorus antequam ad episcopatum eveheretur per aliquot annos Romae commoratus erat, adeoque perspectam optime haberet ecclesiae Romanae doctrinam de indissolubilitate absoluta coniugii etiam in casu adulterii quoad vinculum, Romanus pontifex antequam Theodorum ad regendam ecclesiam Cantuariensem miserit, magna usus cautela est. Refert siquidem Beda, quod cum Ha-

(264) Beda *Hist. eccles. gent. Angl.* lib. IV. cap. V. Opp. ed. Basil. tom. III. pag. 122.

drianus, vir doctissimus, obtulisset Theodorum « Pontifici (Vitaliano), ut episcopus ordinaretur, obtinuit; his tamen conditionibus interpositis, ut ipse eum perduceret in Britanniam... » Et ut ei doctrinae cooperatore existens, diligenter attenderet, » *ne quid ille contrarium veritati fidei, Graecorum more, in » ecclesiam, cui praeesset, introduceret* (265). » Deinde vero a » pontifice Agathone Ioannes missus in Angliam est, qui « in » mandatis ab apostolico Papa acceperat, ut cuius esset fidei » Anglorum ecclesia diligenter edisceret, Romamque rediens, » referret (266). » Adeoque fieri non potuit, ut Theodorus abusum illum in Oriente a Iustiniano imp. iam inductum, in ecclesiam sibi commissam introduceret, multo vero minus sanciret; nec enim viri illi Roma in Angliam missi, id ulla ratione tolerassent (267).

IV. Superest ut originem detegamus, ex qua in allatas collectiones contraria doctrina irreperit. Siquidem ex una parte exploratum est in ecclesia Britannica, et in ecclesia Hibernica ante Theodori in Angliam adventum obtinuisse doctrinam et praxim de absoluta coniugalis vinculi indissolubilitate, ut constat ex indubiis ac publicis documentis; ex altera vero parte, certum est prout nuper innuimus collectiones canonum aut capitulorum, quae sub Theodori nomine prodierunt, fuisse collectiones privatas, quae nunquam ullam obtinuerunt sanctionem.

Et reipsa in Anglia et in Hibernia doctrinam obtinuisse de absoluta indissolubilitate coniugii etiam in causa adulterii praeter ea, quae attulimus in paragrapho praecedente, alia suppetunt documenta, quae id evincunt. Sic in *Poenitentiali Vinnian.* §. 42. hoc decretum habetur: « Uxorem a viro non discedere dicimus. » Sed si discesserit manere in nuptam, aut viro suo reconciliari » secundum Apostolum (268), » ubi nulla exceptio apponitur.

(265) Lib. IV. cap. I. pag. 113.

(266) Ibid. cap. XVII. pag. 137.

(267) Cf. Carol. Schroedl prof. Licæi Passaviens. *Primum saeculum ecclesiae Angliae etc.* Passaviae 1840. pag. 251 seqq.

(268) Apud Wassersleben op. cit. *Ordines poenitentiales etc.*

Paulo ante attulimus canonem V. *De recipienda adultera post poenitentiam* ex canonibus S. Patricio adscriptis. Huic nunc alterum addimus, nempe XXXIII. lib. XLIV. ex antiqua collectione canonum Hibernensium, huius tenoris : « Synodus : »
 » Ut mulier iuncta alii viro causa adulterii excommunicata fiat,
 » definimus, donec poenitentiam agat ; et post poenitentiam re-
 » concilietur viro suo (269). » Idipsum constitutum comperimus in canonibus Addamnari, vel Addominari : « Sic et mulier, si
 » dimissa fuerit ex viro suo, non oportet alii viro copulari,
 » quamdiu fuerit vir eius in corpore prior ; sed expectabit eum
 » innupta in omni poenitentia et castitate, si forte det Deus poe-
 » nitentiam in corde viri eius (270) » ut alia omittamus.

Igitur certum est obtinuisse tam in Anglia quam in Hibernia doctrinam de vinculi coniugalis indissolubilitate etiam in casu adulterii tum ante Theodori aetatem, tum sub eodem Theodoro. Qui igitur factum est, ut contraria doctrina irrepserit in adductos canones ? Id contigisse arbitramur ex legibus civilibus, quae illam dissolutionem sanxerunt ; qui proinde illas collectiones temporis tractu adornarunt, ut aliqua ratione sese illis accommodarent, et aliquo modo indulgerent Saxonibus adhuc in fide infirmis valdeque ad dictis consuetudini patriae Graecam disciplinam introduxerunt in ecclesiam Anglo-saxonicam.

Et reipsa l. 7. cod. Iustin. tit. *De repudiis* Novella 22. c. 7. illa dissolutio sancitur. Id ipsum confirmatur ex coll. lib. II. cap. 12. §. 7. 10. 12. 21. 24. 32. Quod dictum est de legibus Romanis, dici pariter debet de legibus Saxonis. Siquidem in Ethelberti legibus adhuc habetur l. 32. « Si liber homo cum liberi hominis uxore concubuerit *werigeldo* suo redimat, et aliam mulierem propria sua pecunia emat, et illi alteri ad domicilium adducat (271). »

Verisimile praeterea est Theodorum secum in Angliam haud

(269) Haec collectio facta est sec. VIII. a quodam Arbedoc. Post allegata verba synodi referuntur ea, quae attulimus ex S. Patricio : « Si alicuius uxor fornicata fuerit etc. Cf. apud Dacherium in *Specilegio* ed. Paris. 1725. tom. I. pag. 492 et 504.

(270) Apud Wassersleben op. cit. §. 45.

(271) Apud Schroedl op. cit. qui apposite pag. 52. de legibus regis Ethelber-

paucos libros sive Graecos sive Latinos detulisse, praecipue vero Graecorum canonum collectiones, ex quibus sequioris aevi canonum poenentialium compilatores illos canones excerpserunt, quae conferrent ad morum corruptelam cohonestandam, illisque, quae tum a Theodoro, tum ab Egberto, archiepiscopo Eboracensi, circa omnimodam indissolubilitatem constituta fuerant, interseruerunt. Exinde apparet eorundem canonum contradictio. Nam in eisdem collectionibus, quae tum Theodoro tum Egberto tribuuntur, tum canones habentur, qui solutionem vinculi admittunt, tum canones, qui aperte matrimonii indissolubilitatem etiam pro casu adulterii agnoscunt, cum alias nuptias prohibeant, et tantum separationem permittant (272).

Opera tamen et constantia Rom. pontificum pedetentim eiusmodi abusus ex romana civili potissimum legislatione provenientes sublatis sunt ex universa praesertim Occidentali ecclesia, atque ad pristinam integritatem doctrina evangelica et apostolica de vinculi omnimoda indissolubilitate etiam in causa adulterii revocata est, firmiter ac solide constituta (273). Et haec de Theodori poenentiali.

ti disserens haec habet ; « Leges circa matrimonium spiritui Ecclesiae non omnino respondent, quod mirum non est. Multa enim apud Germanos, maxime » quoad matrimoniorum solutionem in usu erant, quae severis christianae religionis legibus contraria, tamen propter longam et ab antiquis temporibus receptam consuetudinem, nec non propter intimum nexum cum aliis eorundem populorum legibus et usibus, non nisi post aliquod tempus per eandem » religionem corrigi mutarique potuerunt. »

(272) Cf. Schroedl op. cit. p. 151 seqq. Theodorum vero plures secum asportasse Graecos et Latinos libros testatur Iohn Iohnson in vol. I. *Legum ecclesiast.* et canonum Anglice conscriptorum, qui diligentissime res Theodori persecutus est, scribens : « He (Theodore) brought over with him many Greek and » Latin books. » Apud Wilkins *Concilia etc.* tom. I. pag. 42.

(273) Quod fassus est Richter, auctor protestans, in suo opere : *Manuale iuris ecclesiastici cathol. et protest.* ed. IV. Lips. 1855. inter caetera scribens hoc de argumento « Non desunt documenta, quibus probatur, concilia non potuisse » abrogare usum per leges Romanas inductum, ideoque monuisse tantum fideles » novas ne inirent nuptias. Imo multo tardius etiam tum in Francorum regno, » (cap. Vermer, 752. c. 5 9. 10. 11. Comp. 757, c. 6, 8, 15. 16. Cap. Reg.

Quae expendenda adhuc supersunt, nullo negotio explanantur. Atque in primis sese offert Poenitentiale Romanum editum ab Antonio Augustino, archiepiscopo Tarraconensi. In hoc enim legitur. « Contigit tibi, ut uxor tua, te conscio et hortante, cum » alio viro, illa autem nolente, adulterium perpetraret : si fe- » cisti, quadraginta dies in pane et aqua poeniteas, et septem » annos, unum ex his in pane et aqua ; et nunquam sis sine » poenitentia. Si autem uxor tua hoc probare potuerit, quod » tua culpa, et tuo iussu serenuente, et luctante adulterata sit ; » *si se continere non potest, nubat cui voluerit*, tantum in Do- » mino. Tu autem sine uxoria spe in perpetuo maneat. Illa » autem, si consentiens fuerat, eadem ieiunet, quae tibi propo- » sita sunt, et sine spe coniugii maneat (274). » Ast praeter- quam quod eiusmodi Poenitentiale sequioris est aevi, quando nempe, ipso Richtero protestante fatente, iam firma ac univer- salis in Occidente coniugii indissolubilitas etiam in casu adul- terii constituta erat (275), incertum adhuc est, num vere fuerit Romanum (276). In allegata autem clausula : *Si se continere non potest: nubat cui voluerit*, quae difficultatem facessit, sermo nullatenus est de facultate nubendi, vivente viro, sed tantum post eius obitum, iuxta receptam tunc temporis disciplinam,

» franc, V. 21.), tum in Anglia contrariae sibi invicem extabant leges, (allegat au- » tem superius a nobis allatas), ita ut non nisi seculo nono mitior illa sententia, » quae innocenti coniugi separato tum propter adulterium, tum propter » malitiosam alterius coniugis desertionem prioribus nuptiis, ad alia vota transire » permisit, Romanorum pontificum maxime constantia eliminaretur. Ex illo » tempore, iure communi statutum est valide matrimonia nisi morte dissolvi. » Cf. etiam Moy op. cit. *Ius matrimoniale* pag. 517 seqq.

(274) *Canones poenitentiales*. Venet. 1584. *Poenitent. rom.* tit. 5. *De fornicat.* c. 20. pag. 27.

(275) Nam afferuntur in eo sententiae Gregorii VII. Urbani II. Calixti et Innocenti III. imo et quaedam ex Gratiano excerptae ; nimirum sec. XI. XII. et XIII.

(276) Referi enim ipse Ant. Augustinus, se illud reperisse sine scriptoris aut libri inscriptione *Romanumque* appellasse, quod ex ea urbe, inquit, ad nostras manus venerit. Cf. eius praefat. op. cit.

qua adulteris facultas denegabatur alias nuptias inire post al- terius coniugis obitum (277).

Caeterum in genuino vetustissimoque Poenitentiali Romano, quod in usu per plura secula Romae fuit, quodque ex codice Petaviano (278), litteris uncialibus scripto circa tempora Gregorii M., edidit Morinus, nil tale reperitur. Illa enim disciplina, ad quam alludit Ant. Augustini Poenitentiale, non nisi serius inducta est, ut suo loco vidimus.

Quandoquidem autem de Poenitentiali Romano verba fecimus, non abs re erit hic adicere decreta duarum synodorum Romanarum, quas omnium primus ex mss. codicibus edidit card. Franciscus Barberinus, quaeque aliquam difficultatem praese ferre videntur. Altera celebrata est sub Eugenio II. an. 826. duodecim scilicet an. post mortem Caroli M. In cuius cap. 36. statuitur : « Nulli licet excepta causa fornicationis, adhibitam » uxorem relinquere et aliam copulare, alioqui transgressorem » priori convenit sociari coniugio. » In altera vero sub Leone IV. an. 853. coacta cap. 36. idem repetitur : « Nulli liceat ex- » cepta causa fornicationis adhibitam uxorem relinquere, et » deinde aliam copulare : alioqui transgressorem convenit priori » sociari coniugio (279). » Hoc revera constitutum fuisse a Leone IV. confirmat Luitprandus in eius vita n. XXXVI. (280).

Ast si intimius duarum synodorum sensum perscrutemur, nullum alium esse deprehendemus, nisi quod nemo, excepta

(277) Sane Ant. Augustinus in nota ad hoc capitulum scribit : *Post mortem viri, addi debuit*. Ib. pag. 84.

(278) Codex Petavianus nuncupatus est ex eius possessore D. Petavio, parlamenti senatore, uti testatur Morinus. Codex est omnium antiquissimus, non- gentorum ad minus annorum, atque erutus ex archivis Romanis. Cf. Morinum in Appendice ad opus *De poenitentia*, ed Antverp. 1682, pag. 52. Cf. insuper eiusdem auctoris *De poenit.* lib. IV, cap. XVIII, nec non lib. IX. cap. XXX. Quum vero vetus hoc Poenitentiale *Gelasianum* nuncupetur, centum plus minus annis ante S. Gregorii M. aetatem confectum fuisse dicendum est.

(279) Romae 1662.

(280) Luitprandi Ticinensis diaconi *Opusculum de vitis Bom. pontificum*. Mo- guntiae 1602. pag. 115. ubi ad litteram, ut aiunt, idem refert decretum. Si ta- men opus istud vere Luitprandi est, cuius nomen gerit.

causa fornicationis, possit uxorem suam relinquere; quod si fecerit, et sine causa fornicationis uxorem suam quispiam dimiserit, aliamque insuper duxerit, *priori sit restituendus coniugio*. De casu autem, quo causa adulterii uxor dimissa fuerit, nil decernitur. Si quidpiam enim fuisset dispositum, exceptio fornicationis effecisset, ut iuberetur quidem separari a coniuge secunda, non tamen iuberetur sociari priori coniugio, sicut ille, qui sine fornicationis causa aliam duxit (281).

Cum vero de doctrina et praxi ecclesiae Romanae hic disseramus, iuverit responsa Stephani II. referre, quae haud paucis hic discussis non minimam lucem affundunt. Hic igitur pontifex, qui floruit an. 754. cap. II. statuit: « Si quis se in coniugio copulaverit, et uni eorum contigerit, ut debitum reddere non possit; non liceat eos separare: nec pro alia infirmitate, excepto si daemonii infirmitas, aut leprae macula supervenerit. Caeterum si ab his duabus infirmitatibus liberi fuerint invicem coniuncti, unus alteri servitium exhibeat. »

Cap. V. « Si uxor a viro repudiata fuerit, utrum liceat viro, illa vivente, aliam ducere, in epistola domni Innocentii papae directa ad Exsuperium Tolosanum episcopum continetur. Qui interveniente repudio, alii se matrimonio copularunt, quos in utraque parte adulteros esse manifestum est; qui vero vel uxore vivente, quamvis dissociati videantur esse a coniugio, ad aliam copulam festinarunt, neque possunt adulteri non videri: in tantum ut etiam eae personae, quibus tales coniuncti sunt, etiam ipsae adulterium commisisse videantur, secundum illud quod legimus in Evangelio: *qui dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, moechatur*. Et ideo omnes a communione abstinentos. »

Cap. III. « Si quis in aliena patria ancillam duxerit in consortium, postea in propriam reversus, ingenuam acceperit; et iterum contigerit, ut ad ipsam, in qua antea fuerat, patriam revertatur, et illa ancilla, quam prius habuit, alii viro sociata

(281) Cf. Amort op. cit. pag. 88.

» fuerit; hic talis potest aliam accipere (scilicet propter impedimentum conditionis); tamen non illa vivente ingenua, quam in patria propria habuit. »

Cap. XIX. « De separata a marito, si vir eius in aliena provincia vivere putabatur, in epistola B. Leonis papae directa ad Nicetam Aquileiensem episcopum, ita continetur: Cum ergo per bellicam cladem, et per gravissimos hostilitatis incursus, ita quaedam dicatis divisa esse coniugia, ut abductis in captivitatem viris foeminae eorum remanserint destitutae, quae viros proprios, aut interemptos putarint, aut nunquam a dominatione crediderint liberandos, et ad aliorum coniugium solitudine cogente transierint. Cumque nunc statu rerum, auxiliante Domino, in meliora converso, nonnulli eorum, qui putabantur periisse remeaverint: merito caritas tua videtur ambigere, quid de mulieribus, quae aliis iunctae sunt viris, a nobis debeat ordinari. Sed quia novimus scriptum, quod a Deo iungitur mulier viro, et iterum praeceptum agnovimus, ut quod Deus iunxit, homo non separet: necesse est ut legitimorum foedera nuptiarum redintegrandae credamus; et remotis malis, quae hostilitas intulit, unicuique id, quod legitime habuit, reformetur: omnique studio procurandum est, ut recipiat unusquisque quod proprium est. Nec tamen culpabilis iudicetur, et tamquam alieni iuris pervasor habeatur, qui personam eius mariti, qui iam non esse existimabatur, assumpsit. Sic enim multa, quae ad eos, qui in captivitatem ducti sunt, pertinebant, in ius alienum transire potuerunt: et tamen plenum iustitiae est, ut iisdem reversis, propria reformentur. Quod si in mancipiis, vel in agris, aut etiam in domibus ac possessionibus rite servatur: quanto magis in coniugiorum redintegratione faciendum est, ut quod bellica necessitate turbatum est, pacis remedio reformetur? Et ideo si viri post longam captivitatem reversi, ita in dilectione suarum coniugum perseverant, ut eas cupiant in suum redire consortium, omitendum est; et inculpabile iudicandum quod necessitas intulit, et restituendum est quod fides poscit. Si autem aliquae mulie-

» res ita posteriorum virorum amore sunt captae, ut malint his
 » cohaerere, quam ad legitimum redire consortium, merito sunt
 » notandae : ita ut etiam ecclesiastica communione priventur,
 » quae de re excusabili contaminationem criminis elegerint ; os-
 » tendentes sibimet pro sua incontinentia placuisse, quod iusta
 » remissio potuit expiare. Redeant ergo ad suum statum volun-
 » taria redintegratione coniugia : neque ullo modo ad oppro-
 » brium malae voluntatis trahant, quod conditio necessitatis ex-
 » torsit : quia sicut hae mulieres, quae reverti ad viros suos
 » nolunt, impiae sunt habendae ; ita illae, quae in affectum
 » ex Deo initum redeunt, merito sunt laudabiles iudican-
 » dae (282). »

Ex his Stephanii II. responsis medio octavo seculo datis in
 Galliis biennio post concilii Vermeriensis celebrationem, disci-
 mus, eandem indissolubilitatis servatam fuisse doctrinam circa
 firmitatem connubii, quae ab Innocentio et Leone Magno hic
 commemoratis tradita fuerat. Coniicere exinde forte possumus,
 qua ratione nonnullorum conciliorum, quae per id temporis cele-
 brata sunt atque ab his sensibus declinare videntur, sint intelli-
 genda, quin cogamur ea tamquam a communi per id temporis
 ac recepta doctrina discordantia abiicere.

§. III.

Documentorum medii Aevi circa indissolubilitatem coniugii in casu adulterii et
 difficultatum, quae contra eam opponuntur, episcrisis.

Sin minus omnia, quod fieri vix potest, praecipua saltem ex
 ecclesiasticis auctoribus, Romanis pontificibus atque conciliis
 documenta, quae huc referuntur attulimus, atque discussimus.
 Iuverit nunc ea inter se comparare, ut fructum exinde colli-
 gamus.

(282) *Acta con.* Hard. tom. III. col. 1983 seq. et ed. Ballerin. Opp. S. Leonis
 ep. CLIX. cap. I-IV. col. 1150-1152. aliquae occurrunt inter utramque textum
 variantes lectiones nullius fere momenti.

Iam vero quae recensuimus in secundi huius articuli §. I.
 patefaciunt a seculo Ecclesiae VI. et deinceps traditione per-
 petua servatam sancte fuisse evangelicam et apostolicam doc-
 trinam de absoluta coniugii christiani, etiam interveniente adul-
 terio, firmitate. Constat enim ex adductis documentis, hanc
 semper et doctrinam et praxim viguisse nulli viro seu mulieri
 post factam fornicationis causa separationem fas aliquando
 fuisse, altero vivente coniuge, alium sive maritum sive uxorem
 aliam superinducere ; doctrinam vero hanc et praxim pariter
 constat innixam iugiter fuisse tum Evangelii tum Apostoli auc-
 toritati. Ad hanc enim perpetuo appellant, qui omnimodam
 indissolubilitatem proclamaverunt. Levis eorumdem inspectio
 cordatum quemvis lectorem certiore faciet.

Quoad dubia documenta, quae in paragrapho insequenti ex-
 posita sunt, sedulo est animadvertendum, aliquot ex illis, in
 quibus adversa doctrina traditur, dubiae omnino esse auctoritatis,
 utpote edita ab imperitis auctoribus, ac falso aliis adscripta,
 cuiusmodi sunt can. XXVI. Synodi sub nomine S. Patricii, Hi-
 bERNENSIIUM apostoli, vulgatae, quae nulla prorsus auctoritate
 fruitur ; item decretum Zachariae, Rom. pontifici, adscriptum,
 cuius praeterea sensus anceps est ; nec non decretum *Lauda-
 bilem*, quod vulgo sub nomine Clementis III. allegari consuevit ;
 idem dic de Poenitentiali Theodori, archiepiscopi Cantuariensis,
 utpote referente doctrinam e diametro oppositam doctrinae,
 quam doctus hic archipraesul professus est et promulgavit ad
 tramitem antiquorum Patrum in provinciali concilio, omnibus
 assentientibus episcopis, qui concilio illi interfuerant. Nec aliud
 ferendum iudicium de omnibus illis privatis collectionibus, quae
 circumferebantur sub eiusdem Theodori nomine, nec tamen
 quidpiam commune habebant cum Theodoro, quaeque etiam
 secum ipsis pugnabant (283). Ex quibus luculentius deprehen-

(283) Sic ex. gr. in can. XIV. aperte indissolubilitas matrimonii quoad vin-
 culum asseritur his verbis : « Qui dimiserit uxorem suam alteri se coniungens
 » septem annis poeniteat » et can. CLXIV. « De meretrice coniuge sic idem in

ditur falso canones illos fuisse Theodoro adscriptos, sed a posteriori manu veteri etiam Poenitentiali adiectos (284). Quod dictum est de Poenitentiali Theodori, eadem plane ratione convenit alteri Poenitentiali, nimirum Romano ab Ant. Augustino primum vulgato, cuius, praeterquam quod aequivocus est sensus, certum est fuisse interpolatum, utpote omnino adversans genuino et antiquo Poenitentiali, quod in Ecclesia Romana obtinebat; quod proinde ad probandum est omnino inefficax.

His igitur sepositis, remanent alia, quae vere dubia in se vocaveris, eo quod de ipsorum sensu satis liquide haud constet. Sunt autem can. LXXXVII. concilii Trullani, quo corriguntur leges Iustiniani, quibus laxabantur habenae repudiis non solum ob adulterii causam, verum etiam ob alias, quae admitti nullatenus poterant; at in eo de facultate novam ducendi uxorem ob adulterii crimen sermo aperte non habetur. Canon IX concilii Svectionensis, de quo valde incertum est, utrum eo detur facultas novas post adulterae dimissionem celebrandi nuptias; imo longe probabilius est eam nulla ratione concedi; capitulum item Caroli Magni XXI. libri V. ob eandem rationem, praesertim quum capitulo CCCLXXXI. libri septimi expresse interdicitur connubium *uxore vivente ei*, qui dimittere mulierem incesto adulterio maculatam coactus est; canones praeterea XXV. concilii Agathensis et II. concilii Venetici, qui potius negative se habent, quum de facultate alias ducendi uxores post *iudiciale* separationem ab uxoribus adulteris nihil decernant. Denique effatum Aviti, episcopi Viennensis, quod ad solutionem vinculi, saltem certo non refertur.

» interrogatus est: quia meretrix erit decusso proprii mariti iugo, et secundi mariti iuncta vel tertii (*sic*). Cuius maritus *illa vivente alteram non suscipiet.* »

(284) Etenim hic posterior canon in praeced. nota allatus seu CLXIV. a Dacherio inter capit. Theodori editus est; habetur nempe in cod. Parisiensi 5182. et Sangermanensi 124. immediate post capitula Theodori cum aliis, quae in codice sangerm. expresse canones Adommani inscribuntur; adeoque falso Theodoro tribuitur. Cf. etiam hac de re Bolland. in vita S. Theodori Cantuar. in Dissert. praelimin.

Seponere praeterea debemus documenta, quae afferri quidem solent ab adversariis, sed quae ad rem nostram non faciunt, cuiusmodi sunt rescriptum Gregorii II. ad Bonifacium, nec non canones concilii seu conventus Compedienseis.

Remanent igitur ex universa antiquitate canones concilii Vermerienseis, qui satis aperte videntur admittere coniugale vinculum dissolvi per adulterium, et quidem non per simplex adulterium, ut vocant, sed cum additis peculiaribus adiunctis incestae coniunctionis vel attentati homicidii, aliisque eiusmodi. Nec desunt, ut innuimus, qui eos exponere conitantur de facultate iterum nubendi post legitima uxoris mortem, quod quidem coniiciunt ex aliis eiusdem concilii canonibus, in quibus ne post mortem quidem alterius coniugis matrimonium contrahere permittitur (285).

Verum etsi daremus provinciale hoc paucorum episcoporum concilium modum excessisse, quid inde? Ergo ne catholica veritas nutare debebit ex unius alteriusve concilii provincialis peculiari doctrina, quae adversari evidenter deprehenditur universae ecclesiasticae traditioni? Eo vel magis quod hoc ipsum concilium can. IX. aperte a veritate abludat, dum statuit: « Si quis necessitate inevitabili cogente in alium ducatum seu provinciam » fugerit, aut seniore (dominum) suum, cui fidem mentiri non » poterat, secutus fuerit; et uxor eius, cum valet et potest, » amore parentum aut rerum suarum, eum sequi noluerit: » ipsa omni tempore, quamdiu vir eius, quem sequuta non fuit, » vivit, semper innupta permaneat. Nam ille vir eius, qui ne » cessitate cogente in alium locum fugit, si se abstinere non potest, *aliam uxorem cum poenitentia potest accipere* (286). » Porro quis hoc ferat, cum aperte Apostoli doctrinae adversetur, iuxta quam, quamdiu vir aut uxor in vivis sunt, coniugii vinculo obstricti manent, quod non solvitur nisi per alterutrius mortem? Itaque quemadmodum in hoc, ita in alio doctrinae ca-

(285) Uti collectus n. 504 seqq. Amort. op. cit. pag. 88.

(286) *Acta conc. Harduin.* tom. III. col. 1994. Nec non *Conc. antiqua Galliae* Iac. Sirmundi tom. II. pag. 5.

pite a vero abluere potuit haec synodus, neque ratio eius ulla habenda est.

Quod de hac diximus, idem de alia particulari synodo, si qua sit, quae contrarium doceat, dici debet; praesertim quum ea aetate ob barbarorum incursiones vix ecclesiastica documenta reperiri possent, ac leges Romanae ac barbaricae divortio nimis faventes longe lateque dominarentur.

Interim ex iis, quae in duobus praecedentibus articulis de Ecclesiae traditionali sensu disseruimus, pronum est colligere adversus Launoium eiusque exscriptores et asseclas, tantum abesse ut Ecclesiae doctrina et pravus sententiae de vinculi conjugalis dissolutione ob adulterium faveat, ut potius longa seculorum serie ab aetate apostolica perpetuis documentis constet, Ecclesiae doctrinam et praxim esse illi sententiae prorsus contrariam.

His documentis, uti ex instituta critica eorum discussione patet, non aliud adversarii opponere potuerunt quam sophisticas cavillationes, atque etiam, ut vidimus, violentas interdum et absurdas interpretationes, quae a communi sensu abhorrent. Ex medio autem aevo collegerunt huc illucque, quotquot potuerunt, documenta, ut fucum imperitis facerent; sed quaerite perpensa deprehenduntur aut falsa, aut critice dubia; atque exegetice examinata sensum fundunt, qui cum catholica veritate apprime cohaeret, quaeque id, quod adversarii contendunt de facultate iterum nubendi post dimissam adulteram aut dimissum adulterum, nullatenus probant.

Ac re sane vera, si talis fuisset sensus tum textuum Matthaei, tum apostoli Pauli, qualem isti contendunt; si talis existisset traditio a Patribus accepta et per manus decurrens, in re, quae adeo hominum cupiditati ac libertati favet, et in quam adeo proclives in tot rerum adiunctis plurimi reperiuntur; in re, cui leges civiles seu politicae, ut saepius inuimus immo et patefecimus, haud parum favebant: qui fieri potuisset, ut non haberemus potius contrariam sententiam et praxim pleno, ut ita dicam, atque exundanti alveo per secula singula ad nos usque

decurrentem? Si non alia doctrinae catholicae supperent documenta, vel ipsum factum nobis praeberet eius ineluctabile argumentum.

Vix enim inter seculi XVI. novatores doctrina haec obtinuerat, ut illico praxis dissolutionis ob adulterium coniugiorum longe lateque penes ipsos diffusa sit: in tribunalibus sive ecclesiasticis sive civilibus a iudicibus quotannis innumerae prope de divortii hac de causa pronunciantur sententiae. Idem dic de Graecis, penes quos ab aliquot seculis eadem invaluit doctrina seu potius corruptela. Porro idipsum profecto contigisset seculis anteaactis; si quidem eadem doctrina in Ecclesia obtinisset catholica. Iam vero tantum abest, ut praxis eiusmodi in catholica introduci Ecclesia potuerit, ut cum potentissimi principes, reges ac imperatores divortium quandoque pertentaverint, statim illis Romani pontifices et concilia obstiterunt, uti inter caetera Lotharii exempla, Philippi Augusti, aliorumque magno numero demonstrant (827). Huc colliduntur quaecumque Launoius cum asseclis suis tanto labore congegit.

CAPUT IV.

De Graecorum praxi deque canone Tridentino circa indissolubilitatem Christiani matrimonii in causa adulterii.

ARTICULUS. I. — De natura et origine erroneae praxeos Graecorum dissolventi ob adulterium coniugii, deque ecclesiae Romanae hac in re erga Graecos oeconomia.

Cum de Graecorum more ac praxi circa dissolubilitatem coniugiorum propter adulterium disserimus, non modo Graecos ab Ecclesiae catholicae unitate dissociatos, verum etiam Graecos in ea unitate consistentes complectimur. Exploratum enim est

(287) Huius exempla oppositionis sunt Stephani IV. et Caroli M., Nicolai I. et Lotharii, Gregorii V. et Roberti, Alexandri III. et Henrici III. Urbani II. et Philippi I. caetera recole apud Berti *De Theologic. discipl.* tom. IV. ab an. 540 ad an. 1659. etsi fateamur non omnia eiusmodi divortia sub obtentu adulterii perpetata fuisse.